

УДК [101:355.01(470+571:477)]:316.356
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.65.21>

ПОМИЛКА ГАНТІНГТОНА: РОСІЯ ЯК ДЕРЖАВА ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ РОЗЛОМІВ ТА КРИЗИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Олена Мішалова

*Криворізький державний педагогічний університет,
кафедра філософії
просп. Університетський, 54, м. Кривий Ріг, 50086, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5469-6451>*

Ольга Гордійчук

*Державний університет «Житомирська політехніка»,
кафедра журналістики та філософських студій
вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>*

У статті наголошується, що однією з ключових причин війни РФ проти України є привласнення нею української культурної традиції та історичної спадщини часів Київської Русі (IX–XIII ст.) та пізніших століть. Росія не задовольняється власною історією (починаючи з XV ст.), оскільки для підтримки і легалізації наративів «величної імперії» та «існування тисячолітньої православної російської цивілізації», вигаданих у середині XIX ст., російська влада потребує привласнення історії та культурної ідентичності колонізованого ними народу – українців (українців-русинів). Вірогідно, це єдиний і безпрецедентний випадок в історії, коли колонізатор (росіяни) прагне видавати себе за тих, кого він колонізував (українців-русинів). Однак привласнення чужого культурного спадку не вирішує внутрішніх проблем росіян із визначенням власної культурної ідентичності. Українські культурна й політична традиції для них були та залишаються чужими й такими, що не відповідають російській ментальності.

Автори стверджують, що Самюеля Гантінгтона можна вважати класичним прикладом кон- троверсійних західних інтелектуалів, які перейняли російські історичні міфи щодо країн і народів Східної Європи та самих «росіян». З одного боку, він мав рацію, що світ рухається в напрямку багатополярності і що в основі конфліктів майбутнього (для нас – сучасності) будуть покладені насамперед питання культурних відмінностей та цінностей, а не питання політики чи економіки. З іншого боку, саме Гантінгтон приписував Україні статус культурно «розколотої» держави, розділеної мовою і вірою, країни, яка або буде поглинута Росією, або розділена нею та західним світом, тобто перетвориться на лінію цивілізаційного зіткнення. У ментальному плані політичні еліти Заходу й самі росіяни були підготовлені до цього сценарію висновками Гантінгтона. Проте реальність виявилася іншою. Сучасна українська держава, незважаючи на всі внутрішні проблеми, є сформованою політичною нацією, представники якої вільно поєднують політико-громадянську ідентичність українців зі своїми етнічними ідентичностями без їхнього протиставлення і не сприймають релігійну різноманітність як привід до розділення. Саме РФ є цивілізаційно «розколотою» та «розірваною» країною, а не окремим цивілізаційним простором, як вважав Гантінгтон. Тому є всі підстави говорити про концептуальну помилку Гантінгтона, яка заклала неправильну оптику сприйняття України, РФ та їхніх взаємовідносин у минулому і теперішньому.

Ключові слова: ідентичність, криза ідентичності, війна за ідентичність, культурна спадщина, цивілізація.

Постановка проблеми. Чи може стати реальністю ситуація, у якій США вважають історію Великої Британії своєю і вимагають, щоб окремі частини Британії, як штати, стали частиною США, лише на тій підставі, що обидві країни говорять англійською мовою, багато колоністів мали британське походження й належали до протестантської церкви, а США, як більша держава з ядерною зброєю, претендують на роль «збирачів англосмовного світу»? Такі ж претензії могли б висунути Канада, Австралія та Нова Зеландія. За тією ж логікою британці мали б шукати свою «історичну Англію» в Індії чи Єгипті, які перебували під колоніальним управлінням Великої Британії. Такий підхід до історичної та культурної спадщини є абсурдним і неможливим у сучасному цивілізованому світі. Проте російське керівництво це безкарно робить щодо України протягом століть: наполегливо просуває дезінформацію як усередині власної країни, так і на міжнародній арені. Абсурдні наративи РФ про Україну як про «нежиттєздатну» державу (failed state), нібито відсутність українців як окремої нації у поєднанні з тезою, що Україна становить загрозу для територіальній цілісності РФ, офіційно використовуються як головна причина для розв'язання так званої спеціальної військової операції проти суверенної демократичної України.

У нашому попередньому дослідженні ми доводимо, що нинішня повномасштабна воєнна агресія РФ проти України є війною нового типу – «війною за ідентичність», оскільки її головна мета – привласнення української історії, зокрема спадщини Київської Русі та доби раннього модерну, які Росія використовує для легітимації власної імперської ідеології та зміцнення внутрішнього авторитарного порядку, мобілізації населення навколо образу зовнішнього ворога, що зменшує увагу до низки внутрішніх проблем [7, с. 167, 170–171; 18].

Актуальність теми кризи російської ідентичності зростає на тлі жорстокої геноцидної війни РФ проти України, що є кричущим актом варварства й абсурдності, зовнішнім проявом невирішеної кризи ідентичності, у якій Росія намагається утвердитися як окрема «цивілізація», протиставляючи себе Заходу й заперечуючи сам факт існування незалежної української культурної та політичної суб'єктності. Вражає безжалісність, з якою російські війська поводяться з полоненими та місцевим населенням на тимчасово окупованих територіях України, масово порушуючи норми міжнародного гуманітарного права. Масові вбивства, зґвалтування, тортури, викрадення й вивезення на територію РФ дітей, мародерство, знищення цивільної інфраструктури та цілеспрямоване знищення культурної спадщини – історичних і художніх музеїв, бібліотек, театрів, церков, монастирів, пам'ятників та меморіальних комплексів, які не мають жодного стосунку до військових об'єктів [5; 20]. Українську спадщину часів Київської Русі й пізніших століть РФ привласнює, а сучасні українські культурні здобутки знищує – винятковий історичний прецедент, де колонізатор (росіяни) століттями намагається видати себе за колонізований ним народ (русини-українці), привласнюючи їхню історію та культурну спадщину.

Виклад основного матеріалу. Московське князівство, як квазідержавне утворення, формується у XV ст., коли воно, як васал Золотої Орди, здобуло право на збір податків на користь хана. Здобута влада базувалася не на праві чи довірі громади, а на примусі й насильстві, що згодом трансформувалося в модель централізованого гноблення – спочатку свого народу, а потім і сусідніх. І ця логіка «збирання данини» й експлуатації зберігається досі. Так, згідно з наявною статистикою, величезні кошти від продажу енергетичних ресурсів таких регіонів, як Сибір та Далекий Схід, витрачаються урядом РФ не для того, щоб сприяти розвитку цих територій та покращенню комфорту життя населення, а спрямовуються на фінансування загарбницької війни, пропаганди, геополітичної експансії [1, с. 137–138].

Російська ідентичність формується не на основі демократичних гуманістичних ідеалів, а шляхом насильницького захоплення, знищення культурного розмаїття та конструювання псевдоісторичних міфів. Тоді як західний світ інвестує в науку, освіту й технології, керівництво РФ робить ставку на милітаризацію, репресії, культивування ворожнечі. Прагнення останніх до переосмислення глобального порядку базується не на діалозі, а на неоімперських амбіціях, запереченні базових принципів міжнародного права.

Розташування на перетині західної та східних цивілізацій сформувало неоднозначну, фрагментовану культурну ідентичність росіян. Їх політична стабільність століттями забезпечується авторитарними й тоталітарними формами управління, а зовнішня політика базується на конфронтації проти Заходу, регулярних військових вторгненнях. Російська держава виявляє незадоволення власним культурним надбанням і постійно намагається інтерпретувати як свою частину історичну спадщину Київської Русі та наступних періодів української історії, щоб надати легітимності імперським амбіціям і виправдати агресивну зовнішню політику.

Сучасний імперський російський наратив був сформований у першій половині XIX ст. після того, як Росія остаточно анексувала Гетьманщину (українську козацьку державу XVII–XVIII ст.) і знищила Запорізьку Січ (1775 р.). Це стало важливою віхою, після якої в офіційній історіографії російської імперії почався процес фабрикування нібито прямого зв'язку між історією Київської Русі, Московського князівства та Російської імперії. Відомі історики того часу, як-от Микола Карамзін, автор багатотомного доробку «Історія держави Російської» (1812–1829 рр.), та Сергій Соловйов, автор праці «Історія Росії з найдавніших часів» (1851–1879 рр.), активно підтримували цей наратив. Соловйов, зокрема, запропонував розділити «Русь» на «Київську Русь» і «Московську Русь», щоб узгодити різницю в назвах і створити ідею політичної та культурної спадковості між Київською Руссю та Російською імперією.

На початку XX ст. український історик Михайло Грушевський у праці «Історія України-Руси» спростував ці російські наративи та претензії на українську історію. Він дослідив історію українських земель, процеси формування української нації в контексті європейської історії, обґрунтував Київську Русь та Галицько-Волинське князівство як праукраїнські державні утворення, акцентуючи увагу на інкорпорації цих земель до Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Також Грушевський зазначив, що до кінця XVII ст. московити не мали значного впливу на ці території. Тільки після поділів Речі Посполитої у XVIII ст. більша частина сучасної України потрапила під владарювання Російської імперії [12].

Проблема з культурною ідентичністю сучасної Росії полягає в тому, що її владі недостатньо історії та культури останніх трьохсот років (від проголошення Російської імперії у 1721 р.) або п'ятисот років (якщо враховувати становлення Московського князівства в XV ст. та Московського царства в XVI–XVII ст.). Вони бажать керувати державою, яка нібито має тисячолітню історію, що починається ще з раннього Середньовіччя, і тому привласнюють українську тисячолітню культуру та історію, у XXI ст. ведуть проти України війну. Через це російська пропаганда масово спотворює історичні факти, маніпулює поняттям ідентичності на внутрішньому та міжнародному рівнях. Утім, спроби асимілювати чужу культурну спадщину не розв'язують кризи культурної ідентичності російського суспільства. Українські культурна й політична традиції, сформовані на основі плюралізму, самоврядності та багатоконфесійності, залишаються принципово чужими для централізованої і авторитарної російської моделі [7, с. 170–172].

Російське керівництво, намагаючись асимілювати українську культурну спадщину, ігнорує глибоку несумісність цієї традиції з власною. Як влучно зауважив Ентоні Сміт,

культурна спадщина ефективно формує національну ідентичність лише тоді, коли вона природно витікає з історичного досвіду тієї чи іншої спільноти [21, с. 21–22]. У цьому контексті показовим є розмірковування російського інтелектуала початку XIX ст. Петра Чаадаєва щодо російської культури: «Ми так дивно посуваємося в часі, що з кожним нашим новим кроком уперед проминула мить щезає для нас безповоротно. Це – природний наслідок культури, цілком уґрунтованої на запозиченні й наслідуванні. У нас зовсім немає внутрішнього розвитку, природного прогресу; кожна нова ідея безслідно витісняє старі, бо не впливає з них, а з'являється до нас бозна-звідки... Ми ростемо, але не дозріваємо; посуваємося вперед, але по кривій лінії, себто по такій, що не провадить до цілі. Ми схожі на тих дітей, який не привчено мислити самостійно; у період зрілості в них не виявляється нічого свого» [4, с. 68].

Підкреслимо: сучасна російська агресія проти України має не лише геополітичний, а й глибокий ідентифікаційний вимір. Привласнення української історичної спадщини виступає інструментом легітимації імперського нарративу та способом подолання внутрішньої кризи російської ідентичності. Війна в такому контексті постає як спроба насильницького нав'язування власної версії історії та цивілізаційної належності.

У цьому контексті доцільним є звернення до концепції «зіткнення цивілізацій» Самюеля Гантінгтона, що дає змогу проаналізувати сучасну російсько-українську війну кризь призму цивілізаційних ідентичностей, їхніх меж і конфліктів.

В основі концепції нового міжнародного світопорядку Гантінгтона – ідея протистояння культурних цивілізацій, де найбільш поширеними, важливими й небезпечними будуть конфлікти між народами, що належать до різних культур. У своїй знаковій статті «Зіткнення цивілізацій?» він пише: «Моє припущення полягає в тому, що основне джерело конфлікту в цьому новому світі не буде насамперед ідеологічним чи економічним. Великі розбіжності між людством і домінуюче джерело конфліктів спричинять речі культурного характеру. Національні держави залишатимуться найпотужнішими гравцями у світових справах, натомість головні конфлікти світової політики відбуватимуться між націями та групами різних цивілізацій. Зіткнення цивілізацій буде домінувати у світовій політиці. Лінії розлому між цивілізаціями стануть лініями битв майбутнього» [14, с. 22].

Говорячи про цивілізації, Гантінгтон має на увазі культурні утворення. Села, регіони, етнічні групи, національності, релігійні групи – усі вони мають різні культури на різних рівнях культурної гетерогенності. Культура села на півдні Італії може відрізнитися від культури села на її півночі, але обидві мають спільну італійську культуру, яка відрізняє їх від німецьких сіл. Європейські спільноти, зі свого боку, мають спільні культурні особливості, які відрізняють їх від арабських чи китайських спільнот. Араби, китайці та жителі Заходу, однак, не є частиною жодної ширшої культурної цілісності. Вони утворюють цивілізації. Отже, цивілізація має найвищий рівень культурного угруповання людей і становить собою найширший рівень культурної ідентичності. Вона визначається як спільними об'єктивними елементами, як-от мова, історія, релігія, звичаї, установи, інститути, так і суб'єктивною самоідентифікацією людей. Учений наголошує, що ідентичність людини має багаторівневу структуру: наприклад, мешканець Риму може визначати себе з різним ступенем інтенсивності як римлянин, італієць, католик, християнин, європеєць, людина західного світу. Цивілізація, до якої він належить, є найширшим рівнем ідентифікації, з яким він себе ототожнює. Люди можуть переосмислювати свої ідентичності і роблять це, як наслідок, склад і межі цивілізацій можуть змінюватися [14, с. 23–24].

Гантінгтон стверджував, що в майбутньому світ формуватиметься значною мірою під впливом взаємодії між сімома чи вісьмома основними цивілізаціями (західною, конфуціанською, японською, ісламською, індуїстською, слов'яно-православною,

латиноамериканською і, можливо, африканською), а найважливіші конфлікти майбутнього відбуватимуться вздовж культурних розломів, які відокремлюють ці цивілізації одна від одної. До основних обставин, що спричинятимуть ці конфлікти, він відносив таке: (1) те, що відмінності між цивілізаціями є продуктом століть, вони є більш фундаментальними, аніж відмінності між політичними ідеологіями та режимами; цивілізації різняться історією, мовою, культурою, традиціями і найголовніше – релігією; (2) світ стає все «меншим», зростаюча взаємодія між народами різних цивілізацій посилює цивілізаційну свідомість: розуміння відмінностей між цивілізаціями і спільності всередині цивілізацій; (3) процеси модернізації та соціальні зміни в усьому світі віддаляють людей від давніх локальних ідентичностей, послаблюють національну державу як джерело ідентичності; (4) зростання цивілізаційної свідомості посилюється завдяки подвійному впливу Заходу: з одного боку, Захід перебуває на піку своєї могутності, однак водночас і, можливо, як наслідок, серед незахідних цивілізацій спостерігається повернення до своїх витоків; (5) зростання економічного регіоналізму, в основі якого лежить спільність цивілізації, оскільки культура й релігія також формують основу для економічної співпраці; (6) культурні характеристики та відмінності є менш мінливими, ніж політичні чи економічні. У класових чи ідеологічних конфліктах ключовим питанням було: «На чиєму ти боці?», і люди могли обирати. Багаті можуть стати бідними, а бідні – багатими, але в конфліктах між цивілізаціями питання звучить інакше, а саме: «Хто ти є?». Можна бути наполовину французом, наполовину арабом і одночасно навіть громадянином двох держав. Та чи можливо бути напівкатоликом чи напівмусульманином? [14, с. 25–28].

Після Холодної війни світова політика стала багатополлярною та багатоцивілізаційною. Найважливіші відмінності між людьми присутні наразі в культурній сфері, а не в політичній чи економічній, як це було раніше. Культурна ідентичність – це те, що має велике значення для більшості людей [13, с. 20–21]. Погоджуємося з думкою Мануеля Кастельса, що ідентичність є джерелом значень і досвіду людей. Для конструювання ідентичностей потрібні будівельні матеріали з історії, географії, біології, виробничих інституцій, колективної пам'яті й особистих фантазій, апарату влади і релігійних одкровенень [10, с. 6–7]. Сьогодні кожна людина має кілька ідентичностей, які можуть конкурувати або підсилювати одна одну: родинні, освітні, професійні, територіальні, інституційні, культурні, ідеологічні, партійні та інші. Ідентифікації в одному вимірі можуть вступати в конфлікт з ідентифікаціями в іншому. Тому культурна ідентифікація різко зростає у своїй важливості порівняно з іншими вимірами ідентичності [13, с. 129]. Гантінгтон зазначає: «Відмінності в матеріальних інтересах можуть бути предметом переговорів і часто вирішуються шляхом компромісу, на відміну від культурних питань. Індуїсти і мусульмани навряд чи вирішать питання про те, чи слід будувати храм або мечеть в Айодх'ї, побудувавши і те, й інше, або ні те, ні інше, або синкретичну будівлю, яка є одночасно і мечеттю, і храмом. Так само нелегко вирішити, здавалося б, просте територіальне питання між албанськими мусульманами і православними сербами щодо Косова або між євреями і арабами щодо Єрусалиму, оскільки кожне з цих місць має глибоке історичне, культурне та емоційне значення для обох народів» [13, с. 129–130].

Безпека світу вимагає прийняття глобальної мультикультурності. У сучасному багатоцивілізаційному світі ми повинні відмовитися від універсалізму, прийняти різноманітність і шукати спільні риси. Замість того щоб просувати нібито універсальні риси однієї цивілізації, умови культурного співіснування потребують пошуку того, що є спільним для більшості цивілізацій. Гантінгтон пропонує дотримуватися правила спільного посередництва (основні держави ведуть переговори одна з одною, щоб стримати або зупинити

війни на лінії розлому між державами або групами, що належать до їхніх цивілізацій) і правила спільності (люди в кожній цивілізації повинні шукати та намагатися розширювати цінності, інститути і практики, які є спільними з людьми інших цивілізацій). Це найнадійніший спосіб запобігти зіткненню цивілізацій, уникнути пов'язаних із цим збитків [13, с. 316–320].

Водночас задана Гантінгтоном оптика є помилковою. Її застосовує російська пропаганда, щоб фальсифікувати минуле і спотворювати сприйняття теперішнього. Вважаємо, що Гантінгтон є класичним прикладом контрверсійних західних інтелектуалів, які перейняли російські історичні міфи щодо країн і народів Східної Європи та самих «росіян» (ким би вони не були). З одного боку, він мав рацію, що світ рухається в напрямку багатополярності і що в основі конфліктів майбутнього (для нас – сучасності) будуть покладені насамперед питання культурних відмінностей та цінностей, а не питання політики чи економіки. З іншого боку, саме він закріпив за Україною статус держави, розділеної мовою і вірою, країни, яка або буде поглинута Росією, або розділена нею та західним світом, тобто перетвориться на лінію цивілізаційного розколу. В ментальному плані політичні еліти заходу й самі росіяни були підготовлені до цього сценарію працями Гантінгтона. Проте реальність виявилася іншою. Сучасна українська держава, незважаючи на всі внутрішні проблеми, є сформованою політичною нацією, представники якої вільно поєднують свою політико-громадянську ідентичність українців з етнічними ідентичностями без їхнього протиставлення і не сприймають релігійну різноманітність як привід до розділення.

Погляди Гантінгтона на взаємовідносини між Україною і РФ є особливо важливими в контексті нашого дослідження. Відповідно до його цивілізаційного підходу, Росія та Україна (принаймні східна частина) належать до однієї цивілізації – слов'янсько-православної. Ці два слов'янські, передусім православні народи, протягом століть мали тісні стосунки, змішані шлюби. Подібно до того, як франко-німецькі відносини є ядром Європейського Союзу, російсько-українські відносини є основою єдності православного світу. Втім, Гантінгтон передбачав три можливі варіанти розвитку подій у відносинах між Україною і Росією. Перший сценарій ґрунтується на тезі про одну слов'янсько-православну цивілізацію, і якщо цивілізація – це те, що має значення, насильство між українцями та росіянами, як він вважав, є малоімовірним. Друга, більш вірогідна, на його думку, можливість полягала в тому, що Україна може розколотися на дві окремі частини, східна з яких об'єднається з РФ. Третій, найбільш вірогідний за Гантінгтоном сценарій: Україна залишиться єдиною, але внутрішньо роз'єднаною, тому, зберігаючи формальну незалежність, загалом буде тісно співпрацювати з РФ. Після того як будуть вирішені перехідні питання щодо ядерної зброї та збройних сил, найсерйознішими довгостроковими проблемами стануть економічні, вирішенню яких сприятимуть частково спільна культура та тісні особисті зв'язки [13, с. 167–168].

Відповідно до цивілізаційної концепції Гантінгтона, у країнах, де проживають значні групи людей, що належать до різних цивілізацій, питання ідентичності відчуватимуться особливо гостро, оскільки ці держави перебувають безпосередньо на лініях цивілізаційних розломів, тому їхні суспільства приречені на конфлікти та розпад. Він стверджував: «Україна є розколотою країною з двома різними культурами. Цивілізаційний розлом між Заходом і православ'ям проходить через її серце, і так було протягом століть. У минулому Західна Україна входила до складу Польщі, Литви та Австро-Угорської імперії. Значна частина її населення була прихильниками уніатської церкви, яка сповідує православні обряди, але визнає владу Папи Римського. Історично західні українці розмовляють українською мовою і мають яскраво виражений націоналістичний світогляд. З іншого боку, населення Східної

України в переважній більшості було православним і здебільшого розмовляло російською мовою» [13, с. 165–166]. Як приклад такого розколу України, Гантінгтон наводить результати президентських виборів у 1994 р.: тоді чинний Президент Леонід Кравчук, який, попри тісну співпрацю з російськими лідерами, ідентифікував себе як націоналіст, переміг у тринадцяти областях Західної України з більшістю голосів, що сягала понад 90 %. Його опонент – Леонід Кучма, який лише під час виборчої кампанії почав брати уроки української мови, переміг у тринадцяти східних областях і став президентом з 52 % голосів. На основі цього Гантінгтон робить висновок, що більша частина українського суспільства в 1994 р. підтвердила вибір Богдана Хмельницького 1654 року. Отже, як стверджує Гантінгтон, така ситуація відобразила не стільки етнічну поляризацію, скільки різність культур [13, с. 166].

На нашу думку, проводити паралелі з XVII ст. було хибною стратегією, яку наполегливо нав'язувала всьому світу російська пропагандистська машина через свої міжнародні засоби масової інформації та псевдоакадемічні інституції. У пізніші століття українці отримали надскладний травматичний досвід, пережили дві світові війни, влаштовані Москвою геноцид голодомором, масові репресії, розстріли, депортації. Тому формальні тези й висновки Гантінгтона, який жодного разу не був в Україні особисто і, вірогідно, засновувався на інформаційних джерелах російського походження, сповнених історичної та культурної пропаганди, були від самого початку фундаментально хибними як стосовно цілісності і єдності українського суспільства, так і щодо стійкості української держави як системи демократичних інституцій.

До подібних висновків і спростування тези Гантінгтона про Україну як «розколоту» в культурному плані державу доходять також Пламен Акалійський та Тім Ріскенс, підкреслюючи, що українці чітко вирізняються своєю національною культурою як від росіян, так і від поляків [9, с. 543]. На основі аналізу світового та європейського досліджень цінностей вони стверджують: «Україна виглядає досить однорідною країною, коли йдеться про підтримку цінностей ЄС, і ми знаходимо мало доказів популярного нарративу про те, що вона є глибоко розділеною або “розколотою” країною в культурному плані. У нашому аналізі ми врахували відповідні відмінності всередині української національної держави за кількома параметрами, а саме: географічні, мовні та релігійні відмінності» [9, с. 542–543].

Сформовані історично та роздуті проросійською пропагандою розбіжності й суперечки між різними частинами України (окрім релігійних, ще мовні, світоглядно-ціннісні, економічні) суттєво зменшилися за останні тридцять років завдяки остаточному вибору українцями європейського вектора розвитку [11]. Консолідований опір українського суспільства військовому вторгненню РФ в Україну є цьому найкращим підтвердженням. Тому ми стверджуємо, що насправді не Україна, а Росія є тією країною, яка історично перебуває на лінії зіткнення цивілізацій, має тривалу (хронічну) кризу культурної ідентичності – як конструкта, що побудований на штучно створених міфах і нарративах, вкрадений у сусідніх народів історичній спадщині, брехливій пропаганді та маніпуляціях суспільною свідомістю.

Росіяни не можуть визначитися, хто вони є – частиною західного чи східного світу. Це стосується як представників політичної та культурної еліт, так і звичайних громадян. З одного боку, вони активно користуються технологічними здобутками та предметами побутового комфорту західного світу (авто, одяг, послуги тощо), активно купують там нерухомість, лікуються, відпочивають, навчають дітей у західних університетах, вважають себе православними християнами, але політично, ідеологічно та в практиках повсякденного життя більше тяжіють до східних культур авторитарного типу.

Натомість сучасна українська держава, незважаючи на низку внутрішніх проблем, є сформованою самобутньою політичною нацією, представники якої вільно поєднують свою політико-громадянську ідентичність українців з етнічними ідентичностями без їхнього протиставлення. Так, ми можемо говорити про українців польського, кримсько-татарського, російського, угорського, білоруського, німецького, болгарського, грецького, молдавського походження тощо. Український випадок не є унікальним. Такі сучасні розвинені західні країни, як США, Канада, Велика Британія, Франція, також ґрунтуються на політичному розумінні нації [6, с. 202]. На нашу думку, цей засадничо важливий факт російське керівництво не врахувало ані у 2014 р., ані у 2022 р., оскільки політичні еліти путінської росії мислять хибною парадигмою власного виробництва «України, як держави, не існує. Українці і росіяни є одним народом». Як зазначив Тарас Кузіо, більшість росіяни ніколи не розглядали Україну та Білорусь як «чужі» країни [17, с. 407].

З початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. багато коментаторів вказували на напрочуд сильну та всеосяжну національну ідентичність українців. Особливо великий подив у більшості іноземних спостерігачів викликають випадки, коли проти Росії воюють або здійснюють опір в інший спосіб люди російського походження [16, с. 975]. Україна є частиною європейської цивілізації, культивує та відстоює зі зброєю в руках демократичні цінності, права та свободи, волелюбність та індивідуалізм. Це свідчить про близькість українців до народів Європи в ментальному та ціннісному вимірі на противагу традиціям деспотизму й авторитаризму, притаманним російській політичній моделі [11, с. 68].

«Несподіваною нацією» назвав українців Ендрю Вілсонсон і ствердив, що поява незалежної української держави в 1991 р. стала для Заходу великою несподіванкою. Адже Україна вважалася малоймовірним кандидатом на роль політичної нації через яскраво виражені етнічну, мовну, релігійну та регіональну різноманітність. Вілсон підкреслив, що «несподівана нація все ще залишається нацією – не більше і не менше, ніж багато інших» [22, с. xi]. Те, що українці визначили себе як політичну націю, переконливо засвідчує Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), у якій відновлена українська держава ідентифікує себе не лише як етнічне утворення, а як територіальну, політичну, юридичну, культурну одиницю. Хоч громадяни мали різне етнічне походження, різні мови спілкування (основні – українська та російська з регіонально різним співвідношенням), українська держава проголосила, що джерелом влади в ній є «народ України», що, як зазначив Роман Шпорлюк, було «історичним компромісом 1991 року» [8, с. 482, 499].

Традиційна українська історіографія не може пояснити, звідки взявся цей феномен 1991 року. Ярослав Грицак серед багатьох можливих причин виділяє такі: процес націотворення охопив не лише етнічних українців, але й місцеві національні меншини, котрі впродовж існування УРСР у 1920–1980-х рр. почали ідентифікувати себе з українською територією; українські правлячі еліти діяли конструктивно, змогли домовитися й реалізувати раціональний вибір на користь концепції нової політичної нації – «народу України» з метою не порушити рівновагу між різними регіонами з різноманітною історичною, політичною, економічною та культурною спадщиною [3, с. 580–582].

Можемо стверджувати, що складне історичне минуле України – тривале перебування у складі інших державних утворень, репресії, приниження, війни та геноцид, відсутність безперервної державності – мало низку негативних наслідків і відобразилося у колективній пам'яті, ментальності, політичних традиціях тощо [2, с. 28, 33]. Водночас українці набули цінний досвід життя та збереження власної самобутності в різних цивілізаційних системах, а також вміння налагодження міжкультурної та міжрелігійної комунікації і мирної

взаємодії. Як наслідок, сучасна Україна є однією з найдавніших і найбагатших європейських культурних традицій у політичному, етнічному, релігійному та загальнокультурному сенсах, а сучасні українці мають культурний і політичний вибір [6, с. 202, 211]. Історично Україна є частиною християнської цивілізації поза конфесійними поділами, які, на нашу думку, не є настільки визначальними для християнського світу, як вважав Гантінгтон.

Натомість РФ у культурному плані продовжує бути країною цивілізаційних розломів, «розірваною» за термінологією Гантінгтона. Януш Бугайській визначає її «неспроможною державою», вказуючи низку аспектів: незавершеність Росії як національної держави, сфабриковані псевдоісторичні наративи, постійні суперечки щодо ідентичності, ідеологічне безладдя, політика цькування, демографічні нестачі, економічний спад, загрози для довкілля, соціальний тиск, регіональні виклики та міжнародні поразки [1, с. 43, 54]. Він також наголошує, що лівова частина української історії та ідентичності була викривлена або привласнена Москвою, тож війна РФ проти України є відчайдушною спробою врятувати власну крихку історію та розгублену мультиетнічну імперську ідентичність. Погоджуємося з думкою Бугайського, що цей відкритий акт російської агресії засвідчує необхідність деколонізації, щоб повернути минуле поколінням корінних народів, які продовжують зазнавати гноблення та русифікації у складі РФ [1, с. 25–26].

Протягом століть росія активно й послідовно привласнювала українську культурну спадщину, використовуючи її як підґрунтя для створення міфологізованих імперських нарративів про «величну тисячолітню Росію», що нині трансформовані у концепцію так званого російського міра. Ці ідеологеми, ретельно транслиуються засобами масової інформації, освіти та культури, мають на меті не лише легітимізувати зовнішню агресію, а й укріпити внутрішній політичний режим. Саме тому незалежність України становить екзистенційну загрозу, але не для існування Росії як держави, а для збереження й домінування її імперської ідеології та історичних нарративів, що потребує викривленої версії історії виправдання власного існування.

Сучасна РФ продовжує демонструвати кризу власної ідентичності, яка виявляється в кількох ключових аспектах. По-перше, брак об'єктивного осмислення власного минулого – російська історіографія виконує радше функцію пропаганди, ніж науки. По-друге, культурне пригнічення народів, що історично перебували під російською владою, супроводжується політикою уніфікації, русифікації, де «інше» підлягає знеціненню або витісненню. І, по-третє, функціонування жорсткої авторитарної моделі влади, що заперечує цінності діалогу, плюралізму та критичного мислення, призводить до втечі найбільш прогресивних верств суспільства за кордон. Це створює замкнене коло, у якому нація не здатна продукувати альтернативні ідеї розвитку, бо незгодні з режимом маргіналізуються або змушені емігрувати.

Висновки. Війна РФ проти України оголює глибокі внутрішні суперечності російського суспільства: між імперським минулим і модерним глобальним світом, між авторитарною милітаризованою моделлю влади та демократичними цінностями. Росія є культурно «розколотою» державою, що століттями існує на межі цивілізаційних розломів між західною та східними цивілізаціями. Її територіальна цілісність та політична стабільність забезпечувалися і продовжують забезпечуватися авторитарними й тоталітарними формами управління, а зовнішня політика ґрунтується на конфронтації з країнами Заходу.

Російська держава намагається привласнити історичну спадщину Київської Русі та наступних століть української історії, щоб надати легітимності імперським амбіціям, сформувані міф про «тисячолітню безперервну державність», сконструювати ідею «єдиного народу» та зміцнити внутрішню політичну мобілізацію суспільства навколо образу

зовнішнього ворога. Також це використовується для підриву міжнародної суб'єктності України, делегітимації її права на самостійний історичний розвиток і виправдання військової агресії. Тому російська пропаганда спотворює історичні факти, маніпулює поняттям ідентичності на внутрішньому та міжнародному рівнях. Утім, спроби асимілювати чужу культурну спадщину не розв'язують кризи культурної ідентичності, з якою стикається російське суспільство. Українські культурна й політична традиції, сформовані на основі демократичних цінностей, самоврядності, багатоконфесійності, залишаються принципово чужими для централізованого й авторитарного російського режиму. Розуміння РФ сьогодні можна обгрунтовано назвати «помилкою Гантінгтона», оскільки Гантінгтон помилково вбачав у Росії окремий цивілізаційний простір, закладаючи в такий спосіб хибну оптику для аналізу україно-російських відносин.

Список використаної літератури

1. Бугайський Я. Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії. Київ : АРК. ЮЕІ, 2022. 480 с.
2. Гордійчук О. Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства. *Society and Security*. 2024. № 2–3 (3). С. 28–35. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-28-35](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-28-35).
3. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX ст. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
4. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ : Видавництво КОМОРА, 2020. 192 с.
5. Лубінець Д. Музеї, театри, церкви... Що окупантам зробили об'єкти культури? *LB.ua*. 17 серпня 2023. URL: <https://surl.li/snnnrm> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Мішалова О. Національна ідея, національна ідентичність та історичний наратив культурної конвергенції. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. Вип. 22. С. 195–214. <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4528>.
7. Мішалова О., Гордійчук О. Війна Росії проти України як «війна за ідентичність». *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. Вип. 59. С. 164–175. <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.18>.
8. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 552 с.
9. Akaliyski P., Reeskens T. Ukrainian values: between the Slavic-Orthodox legacy and Europe's allure. *European Societies*. 2024. Vol. 26. № 2. P. 522–551. <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2206901>.
10. Castells M. *The Power of Identity*. Oxford: Wiley-Blackwell. A John Wiley and Sons, 2011. 592 p.
11. Hordiichuk O., Dekert T., Lysetska Y. Polityczne i mentalne aspekty integracji Ukrainy z Europą. *Przegląd Politologiczny*. 2024. No. 2. P. 59–75. <https://doi.org/10.14746/pp.2024.29.2.5>.
12. Hrushevsky M. *History of Ukraine-Rus'*. Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1997. 602 p.
13. Huntington S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon and Schuster, 1996. 367 p.
14. Huntington S. P. *The Clash of Civilizations? Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72. No. 3. P. 22–49.
15. Huntington S. P. *Who Are We?: The Challenges to America's National Identity*. New York, London, Toronto, Sydney : Simon and Schuster, 2004. 428 p.
16. Kulyk V. What Have We Learned about Ethnonational Identities in Ukraine? *Nationalities Papers*. 2023. Vol. 51. No. 5. P. 975–990. <https://dx.doi.org/10.1017/nps.2023.41>.

17. Kuzio T. National Identity and History Writing in Ukraine. *Nationalities Papers*. 2006. Vol. 34. No. 4. P. 407–427. <https://doi.org/10.1080/00905990600842080>.
18. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskyi O. Russia's War in Ukraine as a “War for Identity” and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*. 2024 Vol. 15. No. 1. P. 73–94. <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>.
19. Ploky S. *Lost Kingdom: The Quest for Empire and the Making of the Russian Nation*. New York : Basic Books, 2017. 432 p.
20. Shcherba Dz. The War on Culture: How Russia is Destroying Ukraine's Cultural Heritage. *UkraineWorld*. February 1, 2023. URL: <https://ukraineworld.org/articles/analysis/war-culture> (дата звернення: 20.05.2025).
21. Smith A. D. *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic*. Oxford : Blackwell Publishing, 2008. 262 p.
22. Wilson A. *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven and London : Yale University Press, 2015. 410 p.

HUNTINGTON'S MISTAKE: RUSSIA AS A STATE OF CIVILIZATIONAL CLEFTS AND CULTURAL IDENTITY CRISIS

Olena Mishalova

*Kyryvi Rih State Pedagogical University,
Philosophy Department*

*54 University Avenue, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5469-6451>*

Olha Hordiichuk

*Zhytomyr Polytechnic State University,
Department of Journalism and Philosophical Studies
103 Chudnivska St., Zhytomyr, 10005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>*

The article emphasizes that one of the key reasons for Russia's war against Ukraine is its appropriation of the Ukrainian cultural tradition and historical heritage of the times of Kievan Rus (IX–XIII centuries) and later centuries. Russia is not satisfied with its own history (since the 15th century), because in order to support and legalize the narratives of the “great empire” and “the existence of a thousand-year old Orthodox Russian civilization” invented in the mid-nineteenth century, Russian authorities need to appropriate the history and cultural identity of the people they colonized – Ukrainians (Ukrainians–Rusyns). This is probably the only unprecedented case in history when a colonizer (Russians) seeks to impersonate those whom it colonized (Ukrainians–Rusyns). However, the appropriation of someone else's cultural heritage does not solve the internal problems of Russians with defining their own cultural identity. Ukrainian cultural and political traditions have been and remain alien to them and do not correspond to the Russian mentality.

The authors argue that Samuel Huntington can be considered a classic example of controversial Western intellectuals who adopted Russian historical myths about the countries and peoples of Eastern Europe and the “Russians” themselves. On the one hand, he was right that the world is moving toward multipolarity and that the conflicts of the future (for us, the present) will be based primarily on cultural differences and values, not on politics or economics. On the other hand, it was Huntington who assigned Ukraine the status of a culturally “cleft” state, divided by language and faith, a country that will either be absorbed by Russia or divided by it and the Western world, i.e., will become a line of civilizational clash. Mentally, the political elites of the West and the Russians themselves were prepared for this scenario by Huntington's conclusions. However, the reality was different. The modern Ukrainian state, despite all

the internal problems, is an established political nation whose representatives freely combine their political and civic identity as Ukrainians with their ethnic identities without opposing them and do not perceive religious diversity as a reason for division. It is the Russian Federation that is a civilizationally “cleft” and “torn” country, not a separate civilizational space, as Huntington believed. Therefore, there is every reason to talk about Huntington's conceptual mistake, which laid down the wrong optics of perception of Ukraine, Russia and their relations in the past and present.

Key words: identity, identity crisis, identity war, cultural heritage, civilization.

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026